

SIGMUND FREUD
Brieven aan
Jeanne Lampl-de Groot

SIGMUND FREUD

Brieven aan
Jeanne Lampl-de Groot
(1921–1939)

*Met fragmenten uit de brieven
van Jeanne aan haar ouders
(1921–1923)*

Redactie, inleiding & vertaling
GERTIE BÖGELS

SJIBBOLET ▸ AMSTERDAM ▸ MMXII

*Deze uitgave kwam mede tot stand dankzij een subsidie
van de Stichting Psychoanalytische Fondsen.*

© 2012 G.F. Bögels
p/a Uitgeverij Sijbolet, Amsterdam

Niets in deze uitgave mag worden verveelvoudigd
en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de uitgever.

*No part of this book may be reproduced
without the written permission of the publisher*

Illustraties

De foto's zijn afkomstig uit het archief van
E. & R. Berkovits-Lampl, tenzij anders aangegeven.

Boekverzorging

René van der Vooren, Amsterdam

ISBN 978 94 9111 007 8 | NUR 770

Inhoud

Ter inleiding *9*

Jeanne Lampl-de Groot — Biografische notities *13*

Toelichting van de vertaler *49*

‘Meine liebe Jeanne’ — Brieven van Sigmund Freud
aan Jeanne Lampl-de Groot (1921–1939) *53*

Fragmenten uit de brieven van Jeanne Lampl-de Groot
aan haar ouders (1921–1923) *169*

Afkortingen *215*

Literatuur *217*

Register *224*

Aan
Edith en Robert Berkovits-Lampl,
in vriendschap

Ter inleiding

‘Een hoeveelheid kleine emigranten-ellende naast de grote.’ Met dit citaat uit een brief uit 1938 van Sigmund Freud aan Jeanne Lampl-de Groot, zijn laatste analysant, begint een artikel in het *Jahrbuch der Psychoanalyse* over Freud als briefschrijver. Freud en Lampl-de Groot zijn kort tevoren voor het nazigeweld gevlucht uit Wenen; Freud met zijn gezin naar Londen en Jeanne Lampl met haar kinderen en haar joodse echtgenoot naar haar ouderlijk huis in Den Haag. De auteur van het artikel, Gerhard Fichtner, hoogleraar geschiedenis van de psychiatrie en de psychoanalyse aan de Universiteit van Tübingen, heeft een groot aantal van Freuds brieven in verschillende uitgaven bezorgd. De brief aan Jeanne Lampl laat zien dat Freud over het vermogen beschikte een dramatisch tijdsgewricht uit te beelden door de actuele toestand van zijn familie te schilderen; een staaltje mentaliteitsgeschiedenis *avant la lettre*.

Het is bekend dat Freud duizenden brieven heeft geschreven, naast de beroemde *Bruidsbrieven* aan zijn toekomstige vrouw Martha Bernays. Hij schreef ook aan collega's en aan prominente auteurs van zijn tijd zoals Karl Abraham, Max Eitingon, Carl Jung, Marie Bonaparte, Stefan Zweig, Lou Andreas-Salomé en Thomas Mann.

Nadat mij uit de bespreking van de hierboven genoemde Freud-brief duidelijk werd dat er meer brieven aan Jeanne Lampl moesten zijn, heb ik een kopie van de correspondentie opgevraagd bij de *Washington Congress Library*. Bij ontvangst bleek het te gaan om zesenzeventig brieven, waarvan twee onder embargo tot het

jaar 2008. De brieven waren echter geschreven in het voor mij niet gemakkelijk leesbare ‘Sütterlin-schrift’. Na bemiddeling van de Tübingse psychoanalyticus Joachim Danckwardt bood Gerhard Fichtner mij zijn transcripties van Freuds brieven in digitale versie aan, onder de enkele voorwaarde van zijn naamsvermelding bij eventuele publicaties. Fichtner is mij tijdens het vertalen van de brieven tot aan zijn overlijden op 4 januari 2012 behulpzaam geweest bij het ophelderen van onduidelijke passages, Oostenrijkse uitdrukkingen of verwijzingen naar mij onbekende situaties. Slechts een enkele keer heb ik hem op een vergissing kunnen betrappen, zoals over het woord ‘Selecta’, waarbij Fichtner meende dat het een medisch tijdschrift betrof, echter mijn onderzoek via internet de oplossing bracht: ‘een sigarenmerk’. Fichtner vroeg zich af hoe hij dat had kunnen missen, vooral in de correspondentie met de Lampls waar de uitwisseling over het leveren van Hollandse sigaren een hardnekkig terugkerend thema is.

Verdere informatie over de correspondentie werd mij genereus ter beschikking gesteld door de dochter en de schoonzoon van Jeanne, Edith Berkovits-Lampl en Robert Berkovits. Zij bleken te beschikken over een kopie van de lijst van de genummerde brieven met enkele toegevoegde handgeschreven korte aantekeningen van Jeanne Lampl. Deze lijst was opgesteld ter overhandiging aan de toenmalige president en vice-president van de *International Psychoanalytic Association*, Robert Wallerstein en Joseph Sandler, en is door hen beiden ondertekend, in aanwezigheid van de getuige, de Amerikaanse psychoanalyticus Charles Mangham, op zaterdag 8 november 1986 te Londen.

Over de twee embargo-brieven wist men vanuit het *Washington Freud Archives* al vóór 2008 aan Edith Berkovits te melden dat er niets speciaals in stond; men had er dus niettegenstaande het embargo een blik in gewor-

pen. Dat neemt niet weg dat de inhoud inderdaad beneden verwachting bleek; een gegeven dat bij het *Archive* ook van andere correspondenties bekend is. De curator van de *Sigmund Freud Papers*, dr. Leonard C. Bruno, gaf op mijn vraag of het inderdaad de twee brieven betrof het volgende antwoord:

‘Hoewel de betreffende brieven van Freud (29 december 1938 en 3 april 1939) op verzoek van de eigenaar gesloten waren tot 2008, heeft de Library ze al eerder gescreend op namen van patiënten en vervolgens de kopieën in het open gedeelte van de collectie geplaatst, zoals te doen gebruikelijk (de originele exemplaren werden in het gesloten gedeelte bewaard tot de vereiste datum was bereikt). Op dit moment zijn er geen Lampl-de Groot papieren in de Freud papers die niet toegankelijk zijn. Ik begrijp uw verbazing waarom deze twee brieven ooit gesloten bleven, en uw reactie is die van veel onderzoekers die, nadat ze uiteindelijk toegang kregen tot voorheen besloten materiaal in de Freud papers, dikwijls teleurgesteld zijn of op zijn minst “underwhelmed”.

Wat betreft de brieven van Jeanne aan Freud, deze zijn door Anna Freud op verzoek van Jeanne zelf vernietigd. Anna Freud bevestigt dit in haar brief van 31 december 1939 vanuit Londen: ‘Deine Briefe habe ich gleich herausgesucht und vernichtet, weil ich weiss, dass Du das am liebsten willst.’

Verder was er uit de betreffende periode van de Freud-Lampl-brieven een originele martiale foto van dr. Wagner-Jauregg, de hoogleraar in Wenen waar Jeanne tijdens haar psychoanalyse ook haar opleiding psychiatrie deed, met de handgeschreven opdracht op de achterzijde: ‘Frau Dr. De Groot für geleistete Hülfe Wien 6/VI 1924 Wagner Jauregg’.

De brieven van Freud aan Jeanne Lampl-de Groot zijn als geheel niet eerder in het Nederlands noch in het Duits uitgegeven. Zoals hierboven aangegeven werd de transcriptie uit het Sütterlin verzorgd door Gerhard Fichtner. Mijn vertaling uit het Duits geschiedde onder het kritisch en deskundig oog van Etty Mulder, hoogleraar Cultuurwetenschappen aan de Radboud Universiteit en van Frida Balk-Smit Duyzentkunst, hoogleraar Nederlandse taalkunde aan de Universiteit van Amsterdam. Voor de uiteindelijke tekst ben ik verantwoordelijk.

GERTIE BÖGELS

Zomer 2012

Jeanne Lampl-de Groot
(16 oktober 1895 – 4 april 1987)
Biografische notities

Als vrouwelijke nestor van de Nederlandse psychoanalyse heeft Jeanne (Adriana) Lampl-de Groot als epitheton dat zij bij Freud in analyse was geweest. Hoezeer dit gegeven haar leven en haar positie in de internationale psychoanalytische beweging bepaalde, wordt pas goed duidelijk uit de correspondentie die Freud en Lampl-de Groot gedurende bijna twintig jaar hebben gevoerd. Ruim zeventig brieven van Freud aan haar zijn nu voor het eerst in het Nederlands vertaald.

Een kosmopolitische en humanistische oriëntatie krijgt Jeanne van huis uit mee. Haar ouders zijn afkomstig uit een kunstminnend, musicerend en sociaal geëngageerd gezin dat enige welstand had verworven. Haar moeder, Henriëtte Dupont (1864–1951), komt uit een huisartsgezin te Rotterdam waar Multatuli huisvriend was. Haar vader, Michael Coenradus Mari de Groot (1860–1935), geboren als achtste van dertien kinderen van een katholieke jeneverstoker, later commissair in gedistilleerd, wordt in een aan hem gewijd herdenkingsboek beschreven als een bij de stadspolitiek betrokken, non-conformistisch mens.¹ In de loop van zijn ontwikkeling neemt hij afstand van het dogmatische geloof en kiest hij steeds duidelijker voor een daadkrachtig sociaal engagement ‘ter verheffing van de arbeidersklasse’. Rond de geboorte van Jeanne sticht

1 Kedde, B. (1972), ‘Herinneringen aan een groot Schiedammer’.

hij het ‘Volkshuis’, waar ‘ontwikkelingscursussen’, lezingen en muziekuitvoeringen werden gegeven. Enkele jaren later legt hij het financieel fundament voor de lokale Openbare Bibliotheek. Hij is betrokken bij het instellen van diverse coöperaties als tegenkracht tegen de verpaupering die dreigde bij de opheffing van de vele kleine jeneverstokerijen.² Een broer van Jeannes vader is hoogleraar Sinologie aan de Leidse universiteit en eerder hoogleraar in Berlijn.

Jeanne wordt geboren te Schiedam op 16 oktober 1895 als derde van vier dochters: Jo, viereenhalf jaar ouder, Miek, twee jaar ouder en Henriëtte, drieënhalf jaar jonger. De schok van het plotseling overlijden van haar jongere zusje aan hersenvliesontsteking als Jeanne net zes jaar geworden is, en de daarop volgende depressie van haar moeder, zullen voor haar verdere ontwikkeling bepalend blijken. In een van haar laatste artikelen, wanneer Jeanne tachtig jaar is, beschrijft zij deze ervaring als een geanonimiseerde ziektegeschiedenis onder de titel: ‘De rouw van een 6 jarige’, over het rouwproces van een meisje dat ze Mary noemt.³ Zij schrijft dat deze ziektegeschiedenis is opgebouwd uit de herinneringen uit de kindertijd en uit reconstructie van de gebeurtenissen tijdens een analyse op volwassen leeftijd. Ze benadrukt in interviews enerzijds dat haar eigen analyse plaatsvond ‘for professional reasons’ toen ze halverwege de twintig was, en dat ze een lichamenlijk gezond en actief persoon was. Echter, er was ook sprake van licht depressieve perioden, maar deze interfereerden niet met haar studie en met haar werk. Als zesentwintigjarige, kort voor het begin van haar analyse, ondertekent Jeanne een van haar brieven vanuit Italië aan

2 *Schiedamsche Courant*, 1891–1917.

3 Lampl-De Groot, J. (1976). ‘Mourning in a 6-Year-Old Girl’. *Psychoanalytic Study of the Child*, 31: 273-281.